

УДК 364-28(100):378.091.212](045)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ

Кравченко Оксана, докторка педагогічних наук, професорка, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

У статті презентовано кращі зарубіжні практики підтримки студентів з інвалідністю на шляху до здобуття вищої освіти, а також узагальнено умови імплементації такого досвіду у ЗВО України з врахуванням національного контексту та освітніх традицій. Здійснено аналіз українських нормативних документів: Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (2019 р.) визначає організаційні засади інклюзивного навчання у закладах вищої освіти; План заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (затв. Каб. Міністрів України від 25 квіт. 2023 р. № 373-р.) передбачає пункт 109. Утворення в закладах вищої освіти центрів підтримки студентів; Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) визначає напрям «Освітня безбар'єрність»; Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року (2024). Вивчено досвід діяльності структурних підрозділів ЗВО України, які здійснюють організаційний супровід студентів з інвалідністю.

Узагальнено кращий зарубіжний досвід функціонування центрів підтримки студентів, на основі чого визначено рекомендації: створення Центрів підтримки студентів; наявність окремого напрямку діяльності центру із соціальної підтримки та психологічного супроводу; розробка платформ для неформальної освіти; функціонування служби менторства; забезпечення доступності з дотримання універсального дизайну продуктів, пристроїв, послуг і середовища для людей з інвалідністю; здійснення супроводу студентів з інвалідністю відповідно до нозологій.

Поряд із орієнтацією на кращі зарубіжні практики виявлено, що у ЗВО України також накопичений взірцевий досвід формування інклюзивного освітнього середовища: наявність нормативної бази, створення відповідних структурних підрозділів, адаптація навчально-методичного забезпечення, архітектурна доступність тощо.

Ключові слова: безбар'єрність, вища освіта, інклюзивна освіта, студенти з інвалідністю, заклади вищої освіти.

FOREIGN EXPERIENCE OF STUDENT SUPPORT CENTERS

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID: 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

The article presents the best foreign practices of supporting students with disabilities on their way to higher education and summarizes the conditions for implementing such experience in Ukrainian higher education institutions, taking into account the national context and educational traditions. The author analyzes Ukrainian regulatory documents: The Procedure for the Organization of Inclusive Education in Higher Education Institutions (2019) defines the organizational principles of

inclusive education in higher education institutions; the Action Plan for 2023–2024 for the Implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period up to 2030 (approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 25, 2023, No. 373-p) provides for paragraph 109. Establishment of student support centers in higher education institutions; the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030 (2021) defines the direction «Educational Barrier-Free»; the National Strategy for the Development of Inclusive Education until 2029 (2024).

The experience of the structural units of Ukrainian higher education institutions that provide organizational support to students with disabilities is studied.

The best foreign experience of functioning of student support centers is summarized, on the basis of which the following recommendations are identified: creation of student support centers; availability of a separate area of activity of the center for social support and psychological support; development of platforms for non-formal education; functioning of a mentoring service; ensuring accessibility in compliance with universal design of products.

Keywords: *barrier-free access, higher education, inclusive education, students with disabilities, higher education institutions.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З метою виконання плану заходів на 2023–2024 роки, спрямованих на реалізацію Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 р. № 373-р.), передбачено пункт 109. Він передбачає створення в закладах вищої освіти центрів підтримки студентів, зокрема тих, хто має обмеження у повсякденному функціонуванні. Цей пункт деталізується такими заходами: забезпечення умов для розвитку центрів підтримки учнів та студентів, які надають консультації та методологічну підтримку щодо доступності, відповідності та прийнятності освітніх програм для всіх учасників освітнього процесу; моніторинг та організація доступності під час вступу та складання іспитів з використанням необхідних технічних засобів; забезпечення інформаційної доступності навчальних та організаційних матеріалів; надання додаткових послуг з інтеграції студентів та додаткового навчання з фінансової, цифрової грамотності, сексуальної та громадянської освіти, техніки орієнтування на місцевості; надання соціального супроводу та психологічної підтримки в рамках Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635 [6].

Відповідно перед ЗВО актуалізуються завдання створення таких центрів або оновлення діяльності існуючих, враховуючи принципи безбар'єрності та забезпечуючи права людей з інвалідністю на здобуття вищої освіти, які закріплені у Конституції України та ЗУ «Про вищу освіту».

У цьому контексті доцільним є вивчення зарубіжного досвіду створення умов для навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти, зокрема щодо виявлення організаційних засад діяльності Центрів підтримки, аналізу освітніх технологій інклюзивного навчання, виокремлення додаткових послуг навчального і соціально-побутового характеру тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади становлення і розвитку інклюзивної освіти в Україні обґрунтовували: В. Засенко, А. Колупаєва, К. Кольченко, Р. Кравченко, І. Малишевська, В. Мартинюк, В. Синьов, П. Таланчук, А. Шевцов та ін.

Умови впровадження інклюзивної вищої освіти розробляли: А. Войтовська, К. Волкова, О. Каракай, О. Караман, Н. Коляда, Т. Лях, О. Рассказова, О. Сафін, М. Чайковський, К. Чупіна та ін.

Діяльність служб підтримки студентів з особливими освітніми потребами досліджували О. Бардієр, Н. Бабич, Г. Давиденко, Л. Малинович, С. Миронова, Г. Слезанська, І. Турчина, К. Чупіна та ін.

Водночас відсутні дослідження, які, з одного боку, презентують кращі зарубіжні практики підтримки студентів з інвалідністю на шляху до здобуття вищої освіти, з іншого, узагальнюють умови імплементації такого досвіду у ЗВО України з врахуванням національного контексту та освітніх традицій, що і є **метою** цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (2019 р.) встановлює організаційні засади для інклюзивного навчання в таких закладах, зокрема:

- створення інклюзивного освітнього середовища, що враховує потреби здобувачів з інвалідністю та забезпечує права всіх учасників освітнього процесу, формуючи культуру толерантності;
- забезпечення архітектурної доступності відповідно до державних будівельних норм та принципів універсального дизайну;
- надання психолого-педагогічного супроводу для здобувачів вищої освіти з інвалідністю;
- забезпечення навчально-методичними матеріалами та інформаційно-комунікаційними технологіями для організації освітнього процесу;
- сприяння цифровій та інформаційній безбар'єрності, зокрема використання української жестової мови, шрифту Брайля та відповідного програмного забезпечення [9].

Відповідно до Порядку, у закладі вищої освіти на підставі заяви від здобувача чи батьків (законних представників) та індивідуальної програми реабілітації створюється інклюзивна група. Порядок передбачає наявність у закладі спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу або групи психолого-педагогічного супроводу, яка виконує такі завдання:

- співпраця зі структурними підрозділами закладу щодо організації інклюзивного навчання та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів з особливими освітніми потребами;
- розробка індивідуального навчального плану здобувача з особливими освітніми потребами, моніторинг його виконання та внесення змін;
- організація підготовки (підвищення кваліфікації) науково-педагогічних працівників, соціальних працівників і волонтерів для роботи зі здобувачами з особливими освітніми потребами через лекції, семінари, тренінги та круглі столи;
- консультації та методична допомога науково-педагогічним працівникам щодо організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами;
- проведення інформаційно-просвітницької діяльності з метою формування толерантного ставлення до здобувачів з особливими освітніми потребами;
- співпраця із закладами соціального захисту населення та громадськими об'єднаннями для здійснення волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку здобувачів з особливими освітніми потребами [9].

Визначено такі види спеціального навчально-реабілітаційного супроводу для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти:

навчально-організаційний супровід: допомога учасникам освітнього процесу в організації навчання, розробка та моніторинг виконання індивідуального навчального

плану для здобувачів з особливими освітніми потребами, організація індивідуальних консультацій тощо;

психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний) супровід: системна діяльність, що включає надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам з особливими освітніми потребами під час навчання;

соціальний супровід: заходи, спрямовані на створення умов для соціальної та побутової підтримки здобувачів з особливими освітніми потребами, включаючи надання інформації та допомогу в поселенні в гуртожиток, отримання технічних засобів реабілітації, організацію волонтерської підтримки [9].

Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) визначено напрям «Освітня безбар'єрність», що передбачає створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей [6].

Проаналізувавши стратегічні підpunkти цього напрямку, можна визначити основні завдання для закладів вищої освіти щодо організації інклюзивного навчання:

1. Організація підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників, включаючи курси професійного розвитку та тренінги з питань інклюзивного навчання.
2. Інтеграція питань освітньої безбар'єрності в управлінську діяльність та розробку стратегії розвитку університету.
3. Співпраця з інклюзивно-ресурсними центрами для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг здобувачам з інвалідністю, укладання індивідуальних програм та навчальних планів.
4. Створення платформ для неформальної освіти, таких як короткострокові курси, тренінги та навчальні програми з тем інклюзії та безбар'єрності.
5. Проведення просвітницьких заходів та конкурсів для привернення уваги суспільства до потреб людей з інвалідністю.
6. Адаптація навчально-методичних матеріалів та інформаційно-комунікаційних технологій для здобувачів з інвалідністю відповідно до їх потреб.
7. Постійне вдосконалення спеціалізованого обладнання та технічних засобів відповідно до Типового переліку допоміжних засобів для навчання осіб з особливими освітніми потребами.
8. Розробка авторських методик, технологій та навчально-методичних матеріалів для організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами.
9. Створення інтерактивного довідника інклюзивного освітнього середовища на офіційному сайті закладу.
10. Забезпечення доступності інфраструктури ЗВО, включаючи умови для роботи з бібліотечними ресурсами, комп'ютерними класами та віддаленим доступом до ресурсів.
11. Проведення регулярного моніторингу та опитувань студентів з особливими освітніми потребами для коригування індивідуальних програм реабілітації та визначення пріоритетних напрямків роботи.
12. Створення ресурсних кімнат для емоційного розвантаження та стабілізації психосоціального стану студентів, а також впровадження форм роботи для розвитку соціальних навичок.
13. Забезпечення підтримки не лише під час навчання, але й від Дня відкритих дверей до адаптації на першому робочому місці після завершення навчання [6].

Усі ці завдання інтегрують Центри підтримки студентів, які мають забезпечувати консультування та методологічну підтримку щодо доступності, відповідності та прийнятності освітніх програм для всіх учасників освітнього процесу; моніторинг та організацію доступності під час вступу та здачі іспитів з використанням всіх необхідних технічних засобів; інформаційну доступність навчальних та організаційних матеріалів; додаткові послуги з інтеграції отримувачів послуг та додаткового навчання з фінансової, цифрової грамотності, сексуальної та громадянської освіти, техніки орієнтування на місцевості; соціальний супровід та психологічну підтримку;

Такі центри є осередками комплексної допомоги студентам та ресурсом для їхньої успішності.

У 2024 році схвалено Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року, яка спрямовується на: запровадження єдиної системи та механізму ефективної державної політики для здобуття якісної освіти кожною особою відповідно до її потреб; задоволення потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами різного віку, соціального та майнового стану, з різними освітніми потребами. Стратегічною метою Національної стратегії є забезпечення доступу до якісної освіти кожній особі з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей, із створенням умов для розвитку її потенціалу. Стратегічна мета досягається на основі трьох стратегічних цілей. Стратегічна ціль 1. Отримання кожною особою гарантованих державою освітніх послуг, спрямованих на розкриття її потенціалу, максимальний розвиток і соціалізацію, з урахуванням її індивідуальних можливостей та потреб. Стратегічна ціль 2. Отримання кожною особою якісних освітніх послуг відповідно до індивідуальних потреб у комфортному, безпечному, безбар'єрному, дружньому до кожного учасника освітнього процесу інклюзивному освітньому середовищі [7].

Прийняття цієї стратегії є позитивним кроком у розвитку національної політики, спрямованої на створення доступної та інклюзивної системи освіти на всіх рівнях, включаючи вищу освіту. Це стимулює заклади вищої освіти враховувати сучасні тенденції державної політики, впроваджувати програми наступності у здобутті рівнів вищої освіти та забезпечувати відповідні умови для навчання людей з інвалідністю. Центри підтримки студентів стають важливим структурним підрозділом закладів вищої освіти, забезпечуючи реалізацію національних стратегій та дотримання вимог суспільства щодо права кожного на освіту, можливість працевлаштування та включення у всі сфери життєдіяльності.

У ЗВО України наявні підрозділи з підтримки інклюзивного навчання. Флагманом є Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», який має мережу спеціалізованих підрозділів Центру інклюзивних технологій навчання. У Національному університеті «Львівська політехніка» функціонує Служба доступності до можливостей навчання «Без обмежень» (NOLIMITS), яка є підрозділом Міжнародного центру професійного партнерства «Інтеграція». Ця служба впроваджує дорожню карту індивідуального супроводу осіб з інвалідністю та хронічними захворюваннями, яка передбачає підтримку таких осіб від початку до закінчення навчання та допомогу у працевлаштуванні [10]. В Українському католицькому університеті створено Деканат студентського життя, серед напрямів діяльності якого супровід студентів з інвалідністю. Ресурсний центр підтримки здобувачів вищої освіти з інвалідністю Київського столичного університету імені Бориса Грінченка спрямований на створення рівних можливостей для здобувачів вищої освіти з інвалідністю, шляхом здійснення технічного, психологічного супроводу, соціально-педагогічної підтримки та надання допомоги в набутті фахових компетентностей. В Уманському державному педагогічному університеті

імені Павла Тичини діє Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів».

З метою пошуку перспективних напрямів діяльності таких центрів доцільним є вивчення зарубіжного досвіду. Зокрема, заклади вищої освіти США є доступними та інклюзивними, в тому числі завдяки наявності сервісних структурних підрозділів для людей з інвалідністю. Здійснимо аналіз діяльності таких центрів щодо визначення змісту і напрямів діяльності, виявлення кращих практик включення людей з інвалідністю до університетського середовища, їхня роль у забезпеченні архітектурної та ментальної доступності тощо.

У Bethel University функціонує Центр доступу та інтеграції. Координатором є Кетті Бонавіц – доктор освіти (Ed.D.) з управління спеціальною освітою, керівник магістерської програми зі спеціальної освіти. Центр спеціалізується на роботі зі студентами із інтелектуальними порушеннями. Центр спрямований на систему заходів, які дозволяють повірити кожному у свої можливості, виявити здібності кожного, визначати кожному мету і реалізовувати потенціал студентів з інвалідністю [2].

Поряд із психолого-педагогічним супроводом здобуття вищої освіти у Центрів впроваджується програма BUIL. Після завершення програми студенти з інвалідністю отримують: сертифікат про навчання; навички особистісного зростання та набуття незалежності у життєдіяльності; підготовка до майбутнього першого робочого місця; соціальні навички та впевненість у собі; навички для навчання впродовж життя. Відтак BUIL програма пропонує перелік курсів, які формують життєві навички, незалежну життєдіяльність та фінансову грамотність, відповідно до потреб і можливостей студентів. Спільно із студентами з нормотиповим розвитком учасники Центру беруть участь у навчальній діяльності та здобувають професію [2].

Водночас, студенти з інвалідністю інтегруються у життя університету, спільно навчаються, проживають у гуртожитку, зустрічаються з новими друзями на засадах рівності, командної роботи та спільності.

Служба менторів є частиною університетської підтримки. Вони працюють зі студентами і надають соціальну підтримку, моделюють життєві навички та іншу допомогу студентського життя. Менторська підтримка здійснюється під час навчання із наданням допомоги з виконання домашніх завдань, підготовки до лекцій, відвідування різних секцій. Також і в гуртожитках з підтримки незалежного життя, що включає формування навичок самопомоги, домашнього побуту, організації харчування та соціальної комунікації. Ментор з кар'єрного розвитку допомагає формувати практичні навички та удосконалювати професійні якості. Щонайголовніше, що студент з інвалідністю має унікальну можливість на другому році навчання стати соціальним ментором і підтримувати першокурсника [2].

У Каліфорнійському університеті у м. Девіс (США) (<https://www.ucdavis.edu/minors/education>) серед пріоритетів діяльності визначено різноманітність та інклюзію, що підтверджується гаслом «Поважаючи різноманітність – досягаємо справедливості». Функціонує структурний підрозділ Офіс академічної різноманітності (OAD) – зорієнтований на широке коло студентів з акцентом на мультикультурні перспективи в усіх галузях навчання. Унікальністю є врахування різноманітності, забезпечення рівноправності, незалежно від статі, етнічного походження, релігійних вподобань, стану психофізичного розвитку тощо [4].

Місією закладу Algonquin College (Канада) є інклюзія, різноманіття, справедливість і доступність. Інклюзія розуміється як створення мотивації прагнення сенсу належності, де всі учасники освітнього процесу визнають і цінують кожного за їхню унікальність; і

колективно сприяють формування спільноти, де люди можуть бути своїми і справжніми. Вивчаючи статут цього ЗВО, представлено чіткі визначення ключових понять.

«Різноманітність» означає визнання того, що всі учасники освітнього процесу є унікальними та вносять різноманітний досвід, перспективи та підходи в університетське середовище.

«Справедливість» означає задоволення потреб окремих осіб і груп має відбуватися справедливо, не обов'язково однаково, визнаючи, що існують бар'єри для працевлаштування, участі, доступу та залучення до університетської спільноти та навколишнього середовища. Принцип справедливості визнає, що системні бар'єри існують, і для вирішення потрібні дії на основі історичного досвіду людства.

«Доступність» означає дотримання універсального дизайну продуктів, пристроїв, послуг і середовища для людей з інвалідністю. Коледж прагне це забезпечити, щоб всі люди забезпечені, а безбар'єрне середовище дозволяє забезпечити їхню незалежність і ставлення з гідністю.

Кожна людина має йти через процес вивчення та рефлексії про власні цінності, світогляд, культурні норми, щоб зрозуміти себе та інших. Культура інклюзії трансформує різноманітність та справедливість в інновації та успіх. Постійна робота над досягненням цілей інклюзії та різноманітності сприятиме прогресу трьох сфер: розуміння себе, управління різноманітністю та створення інклюзивних систем і процесів. Тактика цього плану спрямована на розвиток цих трьох можливостей як на індивідуальному, так і на організаційному рівнях Algonquin College [1].

Такі завдання покладені на Центр підтримки студентів. Прагнучи «змінити дизайн середовища, а не змінювати учня», CAST (2018) виступає за створення доступного навчального середовища шляхом зменшення та усунення бар'єрів. UDL (Universal Design for Learning) – це структура, яка виступає за те, щоб кожен студент мав рівні можливості для доступу до інформації, брати участь у навчальній діяльності та виражати своє придбання способами, які відповідають їхнім потребам і вподобанням [1].

Принципами такого універсального дизайну в освіті є:

1. UDL базується на доказах. Визнаючи унікальність кожного мозку в тому, як він обробляє, перетравлює та використовує інформацію, 3 великі мозкові мережі, які відіграють центральну роль у навчанні, були підкреслені шляхом створення Рекомендацій UDL, пропонуючи підтримку викладачам, які беруть участь у одній або багатьох аспектах освіти (розробка / дизайн навчального плану, навчання, оцінювання тощо), з метою формування досвідчених студентів, які є цілеспрямованими та мотивованими, винахідливими та обізнаними, стратегічними та цілеспрямованими.

2. Немає «середнього» студента. Вести навчання – це все одно, що доглядати за садом. Кожна рослина унікальна, вимагає різного догляду та умов для росту та процвітання. Намагаючись забезпечити всім рослинам однаковий догляд і умови, ми можемо наочно побачити негативний вплив, який це має. Так само, як немає середньостатистичної рослини, немає «середнього студента». Це означає, що ми навмисно враховуємо потреби кожного студента на етапі проектування нашого курсу та зобов'язуємося адаптуватися на основі динаміки класу, реалізуючи 3 принципи, запропоновані структурою UDL: численні засоби залучення, численні засоби представлення та численні засоби дії та вираження.

3. UDL розширює можливості для всіх студентів.

Будучи структурою, орієнтованою на студента, UDL розширює можливості студентів, перетворюючи навчання на особистий досвід – вони можуть справді зосередитися на тому, що вони повинні робити під час курсу – на навчанні. Більше того,

студенти можуть використовувати свої таланти та навички, коли їх просять продемонструвати те, що вони набули, маючи дозвіл демонструвати різними способами. Студентам пропонується простір для використання власного різноманітного культурного та освітнього досвіду, талантів і навичок, щоб бути частиною процесу навчання та, у свою чергу, створювати власний досвід навчання. Слухачі заходять на курс, відчуваючи зацікавленість не лише у змісті, але й у застосуванні такого контенту у своїх майбутніх сферах роботи. Навчальні вподобання та потреби більше не є перешкодою для їх засвоєння, оскільки той самий зміст представлений у спосіб, який говорить з ними [1].

Ключовим є гасло для усіх учасників освітнього процесу: «Перетворіть навчальні бар'єри на навчальні можливості, досліджуючи світ доступності та універсального дизайну для навчання».

В Університеті Адама Міцкевича (Республіка Польща) у структурі різноманітних центрів функціонує Офіс підтримки студентів з інвалідністю (<https://bwon.amu.edu.pl/en/about-us/>) [11].

Центр здійснює супровід студентів з інвалідністю відповідно до нозологій:

- студенти з нейрорізноманним розвитком: здійснюється корекція організації освітнього процесу відповідно до індивідуальних потреб кожного студента. У рамках обґрунтованих коригувань ці особи можуть вимагати адаптації щодо участі в заняттях, організації іспитів та заліків, обсягу ведення науково-дослідної діяльності. Водночас така підтримка не знижує рівень академічних вимог. Надається можливість отримати послуги психолога-консультанта з організації освітнього процесу: для виконання завдань пропущених занять; подолання бар'єрів у навчанні, що виникають через когнітивні або емоційно-мотиваційні труднощі; боротьби зі стресом, зокрема: в екзаменаційних ситуаціях; ефективного управління часом; ефективного виконання бакалаврських або магістерських кваліфікаційних робіт; формування мотивації до навчання; розвиток соціальних компетенцій; прийняття та реалізація амбітних життєвих завдань. Також надається психологічна допомога у вирішенні складних життєвих ситуацій на різних рівнях через адаптацію до нового університетського середовища, стосунки з оточуючими, особисті та сімейні проблеми. Університет надає можливість скористатися підтримкою академічного асистента для допомоги у пересуванні під час та між заняттями; допомога в конспектуванні та ксероксі; допомога у користуванні ресурсами бібліотеки; допомога при вирішенні питань в деканаті або під час консультацій з викладачем; інша допомога (за попередньою домовленістю);

- з порушеннями опорно-рухового апарату: першочергова увага створенню безбар'єрного простору до приміщень університету – забезпечено вільний доступ для осіб, які пересуваються на інвалідних візках або милицях, гарантується за допомогою сходових майданчиків, ліфтів або ліфтів у приміщеннях. Кімнати в гуртожитках теж адаптовані для проживання такої категорії студентів. Також надається послуга транспортного перевезення з місця проживання (стосується людей, які проживають у місті Познань, а в обґрунтованих випадках до 10 км поза адміністративними межами міста) до місця проведення занять, включених до навчального плану або занять. мають місце пов'язані з проведенням науково-дослідної діяльності;

- з порушеннями зору: можливість отримати підтримку від сурдоперекладача під час занять і при вирішенні адміністративних питань, пов'язаних з їх навчанням. Студентам, які мають труднощі з розмовою через свою інвалідність, можуть бути корисні індивідуальні логопедичні консультації;

- з порушеннями слуху: можливість користуватися комп'ютерними робочими станціями, оснащеними сканером, а також спеціалізованими програмами зчитування

екрану та програмним збільшенням, які дають змогу як незрячим, так і людям із вадами зору працювати самостійно. Сканер разом із програмним забезпеченням OCR, яке розпізнає текст, дозволяє обробляти книги з бібліотеки у форму, яку читає «комп'ютер, що говорить». Також функціонує студія адаптації навчальних матеріалів, яка має три комп'ютерні робочі місця, адаптовані до потреб людей з вадами зору. На них встановлені програми збільшення та розмови, а також середовище Windows, що забезпечує звук. Також на комп'ютерах встановлено програмне забезпечення, яке розпізнає сканований текст. Люди, які використовують шрифт Брайля, можуть використовувати високоякісний блокнот Брайля, оснащений 32-символьним дисплеєм Брайля, а також програмне забезпечення, яке супроводжує операції, що виконуються на ньому за допомогою синтетичного мовлення. Також є доступ до Academic Digital Library – цифрова бібліотека для студентів з вадами зору – онлайн-центр адаптованих навчальних матеріалів;

- з порушенням психічного розвитку: здійснюється психологічна підтримка із соціальних питань та з організації освітнього процесу.

В Ягелонському університеті (<https://cd.uj.edu.pl/>) функціонує Центр доступності. Його діяльність є різноплановою і включає ряд напрямів. Здійснимо аналіз кожного з них [12].

1. Розумне пристосування освітнього процесу. Включає адаптацію навчальних матеріалів. Для студентів, чий особливі потреби вимагають безпосередньої підтримки іншої особи в процесі навчання, заохочуємо скористатися пропозицією дидактичного асистента. У коло обов'язків дидактичного асистента, залежно від потреб студента / студентки, можуть входити: навчальний супровід (записування, робота в лабораторіях, допомога під час іспитів, моніторинг поточної навчальної ситуації), технічна та організаційна підтримка (підтримка в пошуку матеріалів, інструктаж в корпусах Ягеллонського університету); підтримка в соціальних контактах (з викладачами, з адміністрацією, з іншими студентами). Підтримка надається і у вивченні іноземної мови.

2. Кожен студент Ягеллонського університету, який має посвідчення особи з інвалідністю або еквівалентний документ, має право на стипендію – додаткову матеріальну допомогу, призначену для вирівнювання можливостей.

3. Консультації з психологом.

4. Розроблено каталог можливих форм адаптації.

Люди з вадами зору. Можливі форми адаптації занять: можливість електронного запису занять студентом; можливість отримання навчальних матеріалів у доступній формі від викладачів (наприклад, в електронному вигляді, збільшеним шрифтом). Можливі форми адаптації заліків та іспитів: Збільшення їх тривалості; Можливість складати письмові іспити на комп'ютері зі спеціальним програмним забезпеченням; Отримання екзаменаційних завдань зі збільшеним шрифтом. Адаптація навчальних матеріалів у доступній формі, наприклад: в електронному вигляді, зі збільшеним шрифтом, зі шрифтом Брайля, у формі рельєфної графіки. Консультації та тренінги для студентів у сфері сучасних технологій, що допомагають навчальному процесу, наприклад: консультація щодо вибору спеціалізованого програмного забезпечення або навчання використанню обладнання та програмного забезпечення.

Люди з вадами слуху. Деякі форми адаптації занять: використання під час занять дидактичних засобів, які дозволяють сприймати інформацію через візуальний канал (наприклад, мультимедійні презентації, слайди, графіки, схеми, карти, ілюстрації, фотографії). Надання студенту матеріалів для занять до їх початку (наприклад, конспект в електронному або паперовому вигляді, основні тези, бібліографія, мультимедійна

презентація). Надання можливості використання доступних технологічних рішень, наприклад, користування допоміжними системами аудіювання (FM), індуктивною петлею. Приклади адаптації заліків та іспитів: збільшення їх тривалості; можливість отримати запитання в письмовій формі під час усних іспитів; перехід з усної форми на письмову. Співпраця ЦД ЯУ з викладачами: консультації та тренінги для викладачів з питань методики супроводу учнів з вадами слуху, у сфері технічної організації занять та іспитів. Надаються послуги сурдоперекладача.

Люди з вадами руху. Деякі форми адаптації занять: заміна місць проведення занять на ергономічно доступні; можливість змінювати розклад занять та / або змінювати групу; надання можливості студенту записувати заняття за допомогою електронних пристроїв; можливість отримувати навчальні матеріали від викладачів; підтримка людей з вадами рук під час занять, наприклад, у лабораторії. Деякі форми адаптації заліків та іспитів: збільшення часу їх тривалості; можливість складання письмових іспитів за допомогою комп'ютера; можливість робити короткі перерви під час написання письмових іспитів; підтримка під час письмових іспитів людей, для яких інвалідність ускладнює або унеможливує самостійне написання. Заняття з фізичного виховання в басейні, які проводять тренери кафедри фізичного виховання і спорту Ягеллонського університету. Підтримка в отриманні необхідної літератури чи інших навчальних матеріалів, а також у вирішенні адміністративних питань у ситуаціях, коли інвалідність студента або відсутність доступності пересуватися корпусами у відповідних підрозділах університету заважає йому бути таким чином незалежним. Посередництво в отриманні конспектів занять у ситуації, коли інвалідність заважає студенту робити конспекти самостійно.

Люди з психічними розладами, що мають труднощі в сфері психічного здоров'я. Деякі форми адаптації занять: збільшення ліміту пропусків з можливістю відроблення пропущеного матеріалу на умовах, узгоджених з викладачами; можливість електронного запису занять студентом; можливість отримувати навчальні матеріали від викладачів; збільшення часу на підготовку залікових робіт, особливо великих письмових робіт, а також, за необхідності, поділ їх на менші частини. Приклади форм адаптації заліків та іспитів: збільшення їх тривалості; розпланування екзаменаційної сесії часоно; у разі іспитів, що включають об'ємний матеріал, дозволяється складати їх частинами; адаптація форми іспиту. Психіатрична консультація, метою якої є визначення необхідної підтримки в університеті.

5. Центр доступності пропонує своїм студентам тренінги та майстер-класи з розвитку різних типів компетенцій, корисних для більш повного використання їх потенціалу. Темі тренінгів: ефективне управління часом, інструменти для ефективного навчання, як впоратися зі стресом, креативність, візуальне конспектування, програмне забезпечення для допомоги у навчанні.

Освітню підтримку для людей з обмеженими можливостями в Ягеллонському університеті надають наступні суб'єкти зі спеціальними компетенціями:

Органи управління університету та органи базових організаційних підрозділів (декани факультетів або уповноважені ними особи та керівники докторантури) – рішення щодо адаптації навчального процесу (адаптації занять і адаптації заліків та іспитів) та надання академічних відпусток;

Центр доступності Ягеллонського університету – консультативний орган, відповідальний за:

- підбір відповідних форм освітньої підтримки з урахуванням індивідуальних потреб, пов'язаних з інвалідністю та специфікою навчальної спеціальності;

- адаптацію навчальних матеріалів до форми, доступної на умовах, визначених положенням про програму «Гамлет»;
- консультації та тренінги для студентів, докторантів і слухачів післядипломної освіти у сфері сучасних технологій, консультації та тренінги для викладачів;
- оформлення документації студентів та докторантів, яка підтверджує інвалідність (внесення даних з посвідчення або еквівалентного документа до системи USOS для оформлення стипендії для осіб з інвалідністю);
- співпрацю з Ягеллонським мовним центром (JCJ) та SWFiS Ягеллонського університету у сфері організації курсу англійської мови та занять з фізкультури в басейні;
- надання сурдоперекладача.

3. Університетські викладачі: викладачі та екзаменатори, відповідальні за впровадження адаптованих занять, заліків та іспитів, наданих студентам і докторантам відповідними органами, таким чином, щоб студенти та докторанти могли досягти успіхів у навчанні.

4. Адміністратори корпусів, відповідальні за фізичне середовище, в якому проходять заняття.

5. Працівники адміністрації (наприклад, координатори матеріальної допомоги, працівники деканатів та секретаріатів), відповідальні за надання адміністративних послуг студентам та докторантам з інвалідністю у доступній формі.

6. Студенти і докторанти з інвалідністю, відповідальні за подання заяви на отримання доступних форм адаптації навчального процесу та за здійснення адаптації занять, заліків та іспитів за погодженням з особами, які проводять заняття.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

На основі вивченого зарубіжного досвіду щодо підтримки студентів з інвалідністю узагальнено рекомендації з його імплементації у ЗВО України:

- створення Центрів підтримки студентів, які сприяють формуванню інклюзивного освітнього середовища, в якому враховуються потреби здобувачів з інвалідністю та забезпечуються права усіх учасників освітнього процесу, формується культура толерантності;
- наявність окремого напрямку діяльності центру із соціальної підтримки та психологічного супроводу;
- розробка платформ для неформальної освіти – це можуть бути короткострокові курси, тренінги, навчальні програми, які дозволяють доповнити формальне навчання та розширити знання як за освітніми програмами, так із питань особистісного розвитку, емоційного інтелекту, соціальних навичок тощо;
- функціонування служби менторства, представники якої – викладачі, студенти на волонтерських засадах працюють зі студентами і надають соціальну підтримку, моделюють життєві навички та іншу допомогу студентського життя. Менторська підтримка здійснюється під час навчання із наданням допомоги з виконання домашніх завдань, підготовки до лекцій, відвідування різних секцій. Щонайголовніше, що студент з інвалідністю має унікальну можливість на другому році навчання стати соціальним ментором і підтримувати першокурсника;
- забезпечення доступності з дотримання універсального дизайну продуктів, пристроїв, послуг і середовища для людей з інвалідністю. Саме безбар'єрне середовище дозволяє забезпечити їхню незалежність і ставлення з гідністю;

- здійснення супроводу студентів з інвалідністю відповідно до нозологій: студенти з нейрорізноманянням розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушеннями зору, з порушеннями слуху, з порушеннями психічного розвитку.

Поряд із орієнтацією на кращі зарубіжні практики вважаємо, що у ЗВО України також накопичений взірцевий досвід формування інклюзивного освітнього середовища: наявність нормативної бази, створення відповідних структурних підрозділів, адаптація навчально-методичного забезпечення, архітектурна доступність тощо.

Саме удосконалення наявного досвіду розвитку інклюзивної освіти і збереження власних освітніх традицій із запозиченням кращих зарубіжних практик створення умов для доступності, справедливості та включеності кожного в університетське освітнє середовище сприятиме підвищенню якості вищої освіти, яка відповідає сучасним вимогам людиноцентричності та інклюзивності.

У цьому контексті імпонують результати дослідження громадської думки щодо питань безбар'єрності та посилення комунікацій в упровадженні політики безбар'єрності. Дослідження також продемонструвало, що більше ніж половина українців покладає відповідальність за створення такого простору на державу та місцеві органи влади. Водночас майже кожен четвертий опитаний особисто долучається до усунення бар'єрів. Очевидно, що розвиток інклюзивної вищої освіти неможливий без участі кожного, і приємно, що більшість готова включитися у процеси забезпечення освітньої безбар'єрності в тому числі⁴.

Перспективами подальших досліджень є узагальнення українського і міжнародного досвіду профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю з інвалідністю, адаптації до умов навчання в університеті протягом першого року, а також супровід щодо працевлаштування після отримання освітнього ступеня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. About us – Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami. *Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami*. URL: <https://bwon.amu.edu.pl/en/about-us/> (date of access: 15.07.2024).
2. Algonquin College. URL: <https://www.algonquincollege.com> (date of access: 15.07.2024).
3. BUILD Program | Bethel University. *Christian College | Bethel University*. URL: <https://www.bethel.edu/academics/build/> (date of access: 15.07.2024).
4. Centrum Dostępności – Uniwersytet Jagielloński. *Centrum Dostępności - Uniwersytet Jagielloński*. URL: <https://cd.uj.edu.pl/> (date of access: 15.07.2024).
5. Education. *UC Davis | California's College Town*. URL: <https://www.ucdavis.edu/minors/education> (date of access: 15.07.2024).
6. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 15.07.2024).
7. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 25.04.2023 р. № 372-р : станом на 2 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-p#Text> (дата звернення: 15.07.2024).
8. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 10.07.2019 р. № 635 : станом на 28 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-p#Text> (дата звернення: 15.07.2024).
9. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

10. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-p#Text> (дата звернення: 15.07.2024).
11. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки. Розпорядж. Каб. Міністрів України від 07.06.2024 р. № 527-р: URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> (дата звернення: 15.07.2024).
12. Турчина І. Аналіз організації інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти України (на матеріалі офіційних сайтів закладів). *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-489-502](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-489-502) (дата звернення: 15.07.2024).

REFERENCES

- About us – Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami. *Biuro Wsparcia Osób z Niepełnosprawnościami*. URL: <https://bwon.amu.edu.pl/en/about-us/> (in Poland).
- Algonquin College. URL: <https://www.algonquincollege.com> (in Ottawa).
- BUILD Program | Bethel University. *Christian College | Bethel University*. URL: <https://www.bethel.edu/academics/build/> (in USA).
- Centrum Dostępności – Uniwersytet Jagielloński. *Centrum Dostępności - Uniwersytet Jagielloński*. URL: <https://cd.uj.edu.pl/> (in Poland).
- Education. UC Davis / California's College Town. URL: <https://www.ucdavis.edu/minors/education> (in USA).
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2023-2024 roky z realizatsii Natsionalnoi strategii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 25.04.2023 r. № 372-r : stanom na 2 kvit. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-p#Text> (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 r. № 635 : stanom na 28 lyp. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-p#Text> (in Ukrainian).
- Pro skhvalennia Natsionalnoi strategii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 r. № 366-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (in Ukrainian).
- Pro skhvalennia Natsionalnoi strategii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 07.06.2024 r. № 527-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-p#Text> (in Ukrainian).
- Pro skhvalennia Natsionalnoi strategii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky. Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 07.06.2024 r. № 527-r : URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-strategii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> (in Ukrainian).
- Turchyna I. Analiz orhanizatsii inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy (na materialii ofitsiinykh saitiv zakladiv). *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 2024. № 6(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-489-502](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-489-502) (in Ukrainian).